

MOTIVAREA INTERNĂ A RELAȚIILOR SEMANTICE. SINONIMIA ANALIZABILĂ

CRISTIAN MOROIANU
Universitatea din București

Prin sinonime lexicale analizabile în alegem cuvintele cu același sens care au, cel puțin la nivel sincron, o motivare internă fiind, în același timp, sinstratice, sintopice și sinfazice. În această categorie se încadrează creațiile interne, mixte și externe care au o formă internă: (a) derivatele pe teren românesc; (b) împrumuturile cu structură derivativă analizabilă; (c) calcurile de structură după modele derivatice externe; (d) compusele pe teren românesc; (e) împrumuturile cu structură analizabilă din etimoane lexicale compuse; (f) calcurile după modele externe compuse; (g) cuvintele analizabile rezultate din contaminarea a două sinonime; (h) cele obținute din trunchieri ale unor cuvinte analizabile etc.

Derivatele sinonimice analizabile sunt, din punctul de vedere al tipului de afix, de două feluri: cu prefixe și cu sufixe. Din punctul de vedere al relației dintre baza derivativă și afix, se pot stabili mai multe situații: (a) sinonime derivate, de la aceeași bază, cu afixe diferite (prefixe: *neacademic* și *nonacademic*, *supradotat* și *superdotat*; sufixe: *biele* și *bielă*, *manichiurez* și *manichiurist*); (b) sinonime derivate, de la baze directe diferite, cu același afix (*selectabil* și *selecționabil*, *semicultism* și *semidoctism*); (c) sinonime derivate împrumutate (cu prefixe: *asimetrie* și *disimetrie*, *bicefal* și *dicefal*; cu sufixe: *indiferentism* și *indiferenț*, *pedanterie* și *pedantism*); (d) sinonime derivate calchiate (*întrevedea* și *întrezări*, *supraomnesc* și *suprauman*, *treslă* și *tresări*); (e) sinonime mixte (împrumut analizabil și creație derivativă internă, împrumut analizabil și calc după un model derivativ extern). Din punctul de vedere al momentului de formare sau de printrare în limbă, al frecvenței sau al circulației, nu toate componentele acestui ultim tip de relație sinonimică sunt sincronice, sinstratice, sintopice sau sinfazice, de aceea includerea lor într-o categorie sau alta de sinonimie este o chestiune rezolvabilă de la caz la caz.

Compusele sinonimice (semi)analizabile sunt, la rândul lor, de mai multe feluri. Am ales, spre exemplificare, compusele savante, fără a ține cont de modalitatea internă sau externă de formare, respectiv de printrare în limbă: a) compuse cu prefixoide (ataâte aceleiași baze: *miniinterviu* și *microinterviu*, *multifuncționalitate* și *polifuncționalitate*, *multidisciplinaritate* și *polidisciplinaritate*, *monocolor* și *unicolor*, *monovalent* și *univalent*; ataâte unor baze sinonimice, din aceeași familie sau din familii diferite: *aeromaritim* și *aeronaval*, *aerospațial* și *aerocosmic*, *aerovehicul* și *aeronav*, *balneoclimateric* și *balneoclimatic*, *epicerc* și *epiciclu*, *planiglob* și *planisfer*, *semicult* și *semidoct*, *turbojet* și *turboreactor*); b) compuse cu sufixoide (*detritivor* și *detritofag*, *muzicoman* și *muzicofil*, *velifer* și *veliger*); c) compuse din două afixoide (diferite: *acvifug* și *hidrofob*, *antropofob* și *mizantrop*, *entomofag* și *insectivor*, *fitofag* și *plantivor*, *monocrom* și *unicolor*, *monofag* și *univor*, *monolog* și *soliloc*, *omnivor* și *pantofag*; cu repetarea unuia dintre componente, prefixoid sau sufixoid: *astronaut* și *cosmonaut*, *automorfism* și *homomorfism*, *cvadruped* și

patruped, endoblast i *endoderm, futurolog/ie/* i *viitorolog/ie/, necropsie* i *necrotomie, nefrolog* i *urolog, tripod* i *trepied*); d) compuse din variante ale prefixoidelor, ata ate aceluia i sufixoid (*ereutofobie* i *eritrofobie, ginefobie* i *ginecofobie, hemofobie* i *hematofobie, panfobie* i *pantofobie, sericultur* i *sericicultur*); e) compuse cu afixoide inversate (*anglofil* i *filoenglez, biopsihologie* i *psihobiologie, carbohidrat* i *hidrocarbonat, cardi tonic* i *tonicardiac, filorus* i *rusofil, miosarcom* i *sarcomiom*) etc.

Din aceea i categorie a sinonimelor analizabile mai fac parte i **contamina ile** ob inute prin atrac ie sinonimic , cele mai multe din registrul popular i dialectal (*asumu a*, vb. < *asmu a* + *sumu a*; *ciuturug* , s.f. < *ciot* + *buturug* ; *cl pi* < *clai e* + *c pi* ; *complini*, vb. < *completa* + *împlini*; *înfuri os*, adj. < *înfuriat* + *furios*; *le nit*, adj. < *le inat* + *lihnit*; *n t fle* , adj. < *n t r u* + *fle* ; *n tânt*, adj. < *n tâng* + *tânt*; *tiulei*, s.n. < *tiulete* + *tulei*; *sufleteca*, vb. < *sufleca* + *sumeteca*; *sumeca*, vb. < *sumete* + *sufleca*; *sumeteca*, vb. < *sumete* + *sumeca*; *z b uc*, adj. < *z p cit* + *h b uc*; *zgâl âna* < *zgâl âi* + *hâ âna* etc.), **dubletele sinonimice alc tuite dintr-un component analizabil i unul ob inut prin trunchiere** (*bio* i *biologic, eco* i *ecologic, hard* i *hardware, internet* i *net, micro* i *microradiografie, mini* i *minifust* sau *minijup* , *soft* i *software, triplu* i *triplusalt, video* i *videocasetofon* etc.), **dublete sinonimice alc tuite dintr-un component analizabil i unul ob inut prin abreviere** (*Casa de Economii* i *Consemna iuni* i *CEC, C ile Ferate Române* i *CFR, Serviciul de Informa ii Externe* i *SIE, Televiziunea Român* i *TVR* etc.), **dublete sinonimice alc tuite dintr-un derivat i un compus** (*antipiretic* i *febrifug, caulescent* i *caulifer, cezarian* i *cezaratomie, hungarologie* i *hungaristic* , *indologie* i *indianistic* , *sufixoid* i *pseudosufix, supraprodu s* i *plusprodu s* etc.)¹.

Pentru c sinonimia analizabil acoper , dup cum s-a putut vedea, o sfer foarte bogat de situa ii i de exemple, am selectat spre detalieri numai sinonimia sufixal neologic , în variatele sale forme de manifestare. În interiorul acestei categorii, am avut în vedere situa iile în care baza derivativ este unic i cele în care bazele derivative fac parte din aceea i familie lexico-etimologic .

I. Împrumuturi analizabile sau semianalizabile

Începând cu secolul al XIX-lea, limba român îi i îmbog e te i îi modernizeaz vocabularul prin p trunderea masiv a împrumuturilor latino-romanice, în marea lor majoritate analizabile i semianalizabile. Aceast realitate incontestabil se explic , în primul rând, prin dorin a programatic a oamenilor de cultur ai vremii de apropiere a limbii noastre de structurile principalelor limbi de cultur i de civiliza ie europene². Dintre numeroasele exemple, semnal m, în ordine alfabetic i dup criteriul morfologic, câteva situa ii reprezentative i cu mare putere analogic :

(a) **adjective**: *absorb tiv*, - (din fr. *absorptif*) i *absorbant*, - (din fr. *absorbant*), *altitudinar*, - (din fr. *altitudinaire*) i *altitudinal*, - (din fr. *altitudinal*), *anacronic*, - (din fr. *anachronique*) i *anacronistic*, - (din germ. *anachronistisch*), *antagonist*, - (din fr. *antagoniste*) i *antagonic*, - (din fr. *antagonique*), *anesteziant*, - (din fr. *anesthésiant*) i *anestezic*, - (din fr. *anesthésique*), *ascensiv*, - (din it. *ascensivo*) i *ascendent*, - (din lat. *ascendens, -ntis*, fr. *ascendant*), *carpatin*, - (din fr. *carpatin*) i *carpatic*, - (din fr.

¹ O clasificare similar a sinonimiei, cu foarte interesante exemple apar inând unui singur domeniu, face Dimitrescu (2005: 271–281). F r s aib în vedere, în mod particular, sinonimia analizabil , autoarea citeaz exemple ca *anestezist* i *anesteziolog, anticoncep ional, anticonceptiv, contraceptiv* i *contracep ional, cancerolog* i *oncolog, clonare, clonaj* i *cloning, crionic* i *criologie, autopsie* i *necropsie, implant, implantare* i *implanta ie, scanner* i *scanograf, subcutan, subcutanat* i *subcutaneu, virologie* i *virusologie* etc.

² Vezi Moroianu (2009: 175–184).

carpatique), **ciclonal**, - (din fr. *cyclonal*) i **ciclonic**, - (din fr. *cyclonique*), **consolant**, - (din fr. *consolant*) i **consolator**, -toare (din fr. *consolateur*), **delictual**, - (din fr. *délictuel*) i **delictuos**, - (din fr. *délictueux*), **demonic**, - (din lat. *daemonicus*) i **demoniac**, - (din fr. *démoniaque*), **denigrator**, -toare (din lat. *denigrator*, it. *denigratore*) i **denigrant**, - (din fr. *dénigrant*), **descensiv**, - (livr.) (din it. *discensivo*) i **descendent**, - (din fr. *descendant*), **detonabil**, - (din it. *detonabile*) i **detonant**, - (din fr. *détonant*), **diluvial**, - (din fr. *diluvial*) i **diluvian**, - (din fr. *diluvien*), **dispropor ional**, - (din fr. *disproportionnel*) i **dispropor ionat**, - (din fr. *disproportionné*), **edifiant**, - (din fr. *édifiant*) i **edificator**, -toare (din fr. *édificateur*), **eclezial**, - (din fr. *ecclésial*) i **ecleziastic**, - (din fr. *ecclésiastique*, lat. *ecclesiasticus*), **egocentric**, - (din fr. *égocentrique*) i **egocentrist**, - (din fr. *égocentriste*), **elogiativ**, - (din it. *elogiativo*) i **elogios**, -oas (din fr. *élogieux*), **eluvial**, - (din fr. *éluvial*) i **eluvionar**, - (din fr. *éluvionnaire*), **estimativ**, - (din fr. *estimatif*) i **estimatoriu**, -ie (din fr. *estimatorie*), **eufemic**, - (din fr. *euphémique*) i **eufemistic**, - (din germ. *euphemistisch*), **evocativ**, - (din lat. *evocativus*) i **evocator**, -toare (din fr. *évocateur*, lat. *evocatorius*), **exponent**, - , adj., s.m. (din germ. *Exponent*, lat. *exponens*) i **expoant**, - , adj., s.m. (din fr. *exposant*), **exaurient**, - (din it. *esauriente*) i **exhaustiv**, - (din fr. *exhaustif*), **gigantic**, - (din germ. *gigantisch*) i **gigantesc**, - (din it. *gigantesco*, fr. *gigantesque*), **glandulos**, - (din fr. *glanduleux*) i **glandular**, - (din fr. *glandulaire*), **guvernativ**, - (din it. *governativo*) i **guvernamental** (din fr. *gouvernemental*), **iluziv**, - (din engl. *illusiv*), **iluzoric**, - (din germ. *illisorisch*) i **iluzoriu** (din fr. *illusoire*, lat. *illusorius*), **impudent**, - (din fr. *impudent*, lat. *impudens*) i **impudic**, - (din fr. *impudique*, lat. *impudicus*), **lacunar**, - (din fr. *lacunaire*) i **lacunos**, -oas (din fr. *lacuneux*, lat. *lacunosus*), **lamentos**, - (din it. *lamentoso*) i **lamentabil**, - (din fr. *lamentable*), **medial**, - (din fr. *médial*, lat. *medialis*) i **median**, - (din fr. *médian*, lat. *medianus*), **oponent**, - (din it. *opponente*, germ. *Opponent*) i **opozant**, - (din fr. *opposant*), **perturbativ**, - (din lat. *perturbativus*, it. *perturbativo*) i **perturbator**, -toare (din fr. *perturbateur*), **periferial**, - (din fr. *périphérial*) i **periferic**, - (din fr. *périphérique*), **pitagoreic** (din germ. *pythagoreisch*) i **pitagorician**, - (din fr. *pythagorien*), **represibil**, - (din fr. *répressible*) i **reprimabil**, - (din fr. *réprimable*), **reparator**, -toare (din fr. *réparateur*) i **reparatoriu**, -ie (din fr. *réparatoire*), **simbolic**, - (din fr. *symbolique*, lat. *symbolicus*, gr. *symbolikos*, germ. *symbolisch*) i **simbolistic**, - (din engl. *symbolistic*), **titanesc**, - (din fr. *titanesque*), **titanic**, - (din fr. *titanique*) i **titanian**, - (din engl. *titanian*), **traheal**, - (din fr. *trachéal*) i **trahean**, - (fr. *trachéen*), **tubular**, - (din fr. *tubulaire*) i **tubulos**, - (din fr. *tubuleux*) etc.¹

Din exemplele anterioare de împrumuturi adjectivale (mai mult sau mai pu in) analizabile, pot fi f cute urm toarele observa ii: sufixele sinonimice² *-iv* i *-ant*, *-al* i *-ar*, *-ic*, *-ist* i *-istic*, *-ic* i *-ant/-ent*, *-ic* i *-al*, *-ant* i *-tor*, *-ic* i *-esc*, *-ar* i *-os* etc. se ata eaz , în limba sau limbile de origine, „acelora i” radicale sau unor radicale din aceea i familie; în relativ pu ine situa ii, „acela i” sufix a fost ata at, în limba sau limbile de origine, la baze apar inând aceleia i familii (vezi germ. *Exponent*, lat. *exponens* i fr. *exposant*; it. *opponente*, germ. *Opponent* i fr. *opposant*; fr. *répressible* i fr. *réprimable*); limbile de provenien sunt preponderent romanice sau germanice influen ate de latin , la care se adaug i greaca veche.

¹ Etimologiile exemplelor sunt date dup DEX, MDN i MDA, s.v., la care am ad ugat consultarea suplimentar a DLR-ului, mai ales a ultimelor volume ap rute. Unele dintre adjectivale (semi)analizabile de mai sus au origine mixt , în sensul c pot fi explicate inclusiv prin derivare intern (spre aceast solu ie etimologic se îndreapt DLR, s.v.). Astfel, *delictual* este explicat exclusiv din *delict*, *demonic* din *demon* (la care se adaug , înv., i *demonesc*, adj.) etc. Dubla origine, intern i extern , simultan sau succesiv , este posibil i pentru unele dintre exemplele care urmeaz sub (b), (c) i (d).

² Pentru exemple de sufixe sinonimice, a se consulta SMFC (1959–1972).

(b) substantive: (b₁) feminine: aberan (din fr. *aberrance*) i abera ie (din fr. *aberration*, lat. *aberratio*), agentur (din germ. *Agentur*) i agen ie (din it. *agenzia*), eficacitate (din fr. *efficacité*, lat. *efficacitas, -atis*) i eficien (din fr. *efficience*), fervoare (din fr. *ferveur*, lat. *fervor, -oris*) i ferven (din it. *ferenza* sau din *ferv[ent]*), insa iabilitate, s.f. (din fr. *insatiabilité*) i insa ietate, s.f. (din it. *insazietà*), lascivie (din lat. *lascivia*, it. *lascivia*) i lascivitate (din fr. *lascivité*, lat. *lascivitas, -atis*), lentitudine, s.f. (lat. *lentitudo, -nis*) i lentoare (fr. *lenteur*), moderan (din it. *moderanza*) i modera ie (din fr. *modération*, lat. *moderatio*, it. *moderazione*), nobilitate (din lat. *nobilitas, -atis*) i noble e (din fr. *noblesse*), paginatur (din it. *paginatura*) i pagina ie (din fr. *pagination*), perversitate (din fr. *perversité*) i perversiune (din fr. *perversion*), predominant (din fr. *prédominance*) i predomina ie (din fr. *prédomination*)¹, prelec iune (din lat. *praelectio*) i prelegere (din lat. *praelegere*), pudicitate (din fr. *pudicité*), pudici ie (din lat. *pudicitia*, it. *pudicizia*) i pudoare (din fr. *pudeur*, lat. *pudor, -oris*, it. *pudore*), regulate e (din it. *regolatezza*) i regularitate (din fr. *régularité*), solvabilitate (din fr. *solvabilité*) i solven (din germ. *Solvenz*), vascularit , s.f. (din fr. *vascularite*) i vasculit , s.f. (din fr. *vasculite*) etc.; **(b₂) masculine:** adjunct (din germ. *Adjunkt*) i adjutant (din fr. *adjutant*), balcanist (din germ. *Balkanist*) i balcanolog (din germ. *Balkanologe*), canotier (din fr. *canotier*) i canotor (din fr. *canoteur*), consulent (din it. *consulente*) i consultant (din fr. *consultant*), detergent (din fr. *détergent*) i detersiv (din fr. *détersif*, it. *detersivo*) etc.; **(b₃) neutre:** comparatism, s.n. (din fr. *comparatisme*) i comparativism, s.n. (din germ. *Komparativismus*); **(b₄) substantive feminine i neutre:** alomorfism (din engl. *allomorphism*) i alomorfie (din fr. *allomorphie*), cacofonie (din fr. *cacophonie*) i cacofonism (din it. *cacofonismo*), clandestinism (din it. *clandestinismo*) i clandestinitate (din fr. *clandestinité*), dresaj (din fr. *dressage*) i dresur (din germ. *Dressur*), feudalitate (din it. *feudalità*, fr. *féodalité*) i feudalism (din it. *feudalismo*, fr. *féodalisme*), infantilitate (din it. *infantilità*) i infantilism (din fr. *infantilisme*), laicism (din fr. *laïcisme*) i laicitate (din fr. *laïcité*), misticism (din fr. *mysticisme*) i misticitate (din fr. *mysticité*), pauperism (din fr. *paupérisme*, engl. *pauperism*) i paupertate (lat. *paupertas, -atis*), pedanterie (din fr. *pédanterie*) i pedantism (din fr. *pédantisme*), primitivism (din fr. *primitivisme*) i primitivitate (din fr. *primitivité*), profesur (din germ. *Professur*) i profesorat (din fr. *professorat*), recidivism (din engl. *recidivism*) i recidivitate (din fr. *récidivité*), sentimentalitate (din fr. *sentimentalité*) i sentimentalism (din fr. *sentimentalisme*), urbanism, s.n. (din fr. *urbanisme*) i urbanistic , s.f. (din fr. *urbanistique*)² etc.;

(c) verbe: aclimata (din fr. *acclimater*) i aclimatiza (din germ. *akklimatisieren*), alcaliniza (din fr. *alcaliniser*) i alcaliza (din fr. *alcaliser*), contagia (din it. *contagiare*) i contagiona (rar) (din fr. *contagionner*), decalcifia (din fr. *décalcifier*) i decalcifica (din it. *decalcificare*), denitra (din germ. *denitrieren*) i denitrifica (cf. fr. *dénitrifier*), egala (din fr. *égaliser*) i egaliza (din fr. *égaliser*), maximaliza (din fr. *maximaliser*) i maximiza, vb. (din fr. *maximiser*), mitiza (din it. *mitizzare*), mitifica (rar) (din fr. *mythifier*) i mitologiza (din germ. *mithologisieren*) etc.;

(d) perechi sinonimice care, cel pu in la nivelul limbii române, sunt alc tuite dintr-un component radical i unul derivat: acotiledon, adj. (din fr. /plante/ *acotylédone*) i acotiledonat, adj. (din fr. *acotylédoné*), acrocefal, adj. (din fr. *acrocéphale*) i acrocefalic, adj. (din fr. *acrocéphalique*), acromat, adj. (din fr. *achromat*, germ. *Akromat*) i acromatic, adj.

¹ Vezi i *predominare*, s.f. (din *predomina* + *-re*).

² În func ie de sensul dat lui *urbanism*, cuvântul într în rela ie de sinonimie cu un alt derivat din aceea i familie, respectiv cu *urbanitate*, s.f. „atitudine urban , comportare civilizată ” (din fr. *urbanité*, lat. *urbanitas, -atis*), f r ca acesta din urm s fie sinonim cu *urbanistic* .

(din fr. *achromatique*), bombast, adj. (germ. *bombast*) i bombastic, adj. (din germ. *bombastisch*), diplomat, adj. (fr. *diplomate*) i diplomatic, adj. (din fr. *diplomatique*, lat. *diplomaticus*), discoid, adj. (din fr. *discoïde*) i discoidal, adj. (din fr. *discoïdal*), diurn, adj. (din fr. *diurne*, lat. *diurnus*) i diurnal, adj. (din fr. *diurnal*, lat. *diurnalis*), entuziast, adj. (din fr. *enthousiaste*) i entuziastic, adj. (din engl. *enthusiastic*)¹, estiv, adj. (din it. *estivo*) i estival, adj. (din fr. *estival*), fratern, adj. (din lat. *fraternus*) i fraternal, adj. (din fr. *fraternel*), nocturn, adj. (din fr. *nocturne*, lat. *nocturnus*) i nocturnal, adj. (din fr. *nocturnal*), panteist, adj. (din fr. *panthéiste*) i panteistic, adj. (din germ. *pantheistisch*), ovin, adj., s.m. (din fr. *chauvin*) i ovinist, - , adj., s.m. (din fr. *chauviniste*), tiroid, adj. (din fr. *thyroïde*) i tiroidian, adj. (din fr. *thyroïdien*), trompet, s.m. (din fr. *trompette*) i trompetist, s.m. (din fr. *trompettiste*), umanist, adj. (din fr. *humaniste*) i umanistic, adj. (din germ. *humanistisch*) etc.

Trecerea în revist a exemplelor prezentate mai sus arat câteva interesante aspecte. Din punct de vedere cantitativ, substantivele i adjectivele sinonimice împrumutate, cu structur (semi)analizabil , sunt mai numeroase decât verbele similare, fapt, de altfel, firesc. Dintre sufixele sinonimice componente a numeroase împrumuturi, sunt de men ionat mai ales cele feminine abstracte: *-ie/-iune*, *-an* , *-en* , *-itate*, *-itudine*, *-a ie/-i ie*, *-e e* etc., dintre care unele stabilesc rela ie de sinonimie i cu neutrele abstracte (vezi *-ie* i *-ism*, *-itate* i *-ism*, *-aj* i *-ur* etc.). Ca i la exemplele de sub a), sufixele substantivale diferite se ata eaz , în limba sau limbile de origine, „acelora i” radicale sau unor radicale din aceea i familie; dintre „derivatelor” construite, în limba sau limbile de origine, cu acela i sufix, ata at unor baze din aceea i familie, sunt de men ionat *comparatism* i *comparativism*, *vasculit* i *vascularit* , care pot fi interpretate, din punct de vedere formal, i ca paronime, al c ror specific ar fi, în consecin , faptul c eventuala lor confuzie nu are repercusiuni din punctul de vedere al normei lexico-semantice. O situa ie particular au exemplele de sub d), alc tuite dintr-un component radical i unul derivat, ambele apar inând aceleia i familii lexico-etimologice: caracterul analizabil al cuvântului radical este valabil, pe de o parte, în mod real la nivelul limbii (sau limbilor) din care provine i, pe de alt parte, prin raportare la sinonimul s u analizabil, în egal m sur , i în limba-surs , i în cea receptoare, respectiv în limba român .

II. *Împrumuturi analizabile i crea ii interne derivative (eventual mixte)*

Prezen a acestor împrumuturi cu form intern transparent a f cut ca, treptat, s se realizeze un sistem derivativ modern, similar cu cel al limbilor romanice, în primul rând cu cel al francezei i italienei, la care ad ug m, ca model tutelar, limba latin i, auxiliar, limbile german i englez . Astfel, al turi de *exactitudine*, s.f. (din fr. *exactitude*), s-a format sinonimul *exactitate* (din *exact* i *-itate*); al turi de *finitudine*, s.f. (din fr. *finitude*) exist i *finitate*, s.f. (din *finit* i *-ate*); al turi de împrumuturile *comprehensibilitate*, s.f. (din fr. *compréhensibilité*) i *comprehensiune*, s.f. (din fr. *compréhension*, lat. *comprehensio*, *-onis*), exist , chiar dac mai rar, i *comprehensivitate*, s.f. (din *comprehensiv* i *-itate*, dup it. *comprensività*); al turi de *concrete e*, s.f. (din it. *concretezza*), cercul , cu acelea i sens, derivate interne de tipul *concretism*, s.n. (din *concret* i *-ism*), *concretitate* (din *concret* i *-itate*) i *concretitudine* (din *concret* i *-itudine*) etc. D m, în continuare, câteva exemple din seria perechilor sinonimice alc tuite dintr-un împrumut analizabil i un derivat cu sufixe, grupându-le dup criteriul morfologic:

(a) Substantive feminine: megalomanie (din fr. *mégalomanie*) i grandomanie (din [*megalo*]manie), obtuzie (din fr. *obtusio*) i obtuzitate (din *obtuz* i *-itate*, dup it. *ottusità*); promptitudine (din fr. *promptitude*, lat. *promptitudo*, *-inis*) i promptitate (din *prompt* i *-itate*);

¹ i, pe teren românesc, prin conversiune din participiu, adj. *entuziasmat*, - .

sinonimie (din fr. *synonymie*) i sinonimitate „sinonimie” (din *sinonim* i *-itate*), suspiciune (din fr. *suspicion*, lat. *suspicio*, *-ionis*) i suspiciozitate (din *suspicios* i *-itate*) etc. Un aspect particular i interesant al sinonimiei în interiorul genului feminin este cel al derivatelor abstracte în *-re*, care au, în foarte multe cazuri, acela i sau acelea i sensuri cu împrumuturile în *-(a)ie* i *-(a)iune* (vezi *abnega ie* i *abnegare*, *adeziune* i *aderare*, *adnota ie* i *adnotare*, *adora ie* i *adorare*, *afilia ie* i *afiliere*, *alimenta ie* i *alimentare*, *amputa ie* i *amputare*, *aproxima ie* i *aproximare*, *argumenta ie* i *argumentare*, *autoflagela ie* i *autoflagelare*, *calcina ie* i *calcinare*, *disec ie* i *disecare*, *eliziune* i *elidare*, *excluziune* i *excludere*, *depresie* i *deprimare*, *emisie* i *emitere*, *represiune* i *reprimare*, *selec ie* i *selectare* etc.), cu împrumuturile în *-aj* (vezi *acro aj* i *acro are*, *afi aj* i *afi are*, *amerizaj* i *amerizare*, *ancolaj* i *ancolare*, *apretaj* i *apretare*, *betonaj* i *betonare*, *bracaj* i *bracare*, *bronzaj* i *bronzare*, *butonaj* i *butonare*, *foraj* i *forare*, *lin aj* i *lin are*, *parcaj* i *parcare*, *persiflaj* i *persiflare*, *pistonaj* i *pistonare*, *plombaj* i *plombare*, *remaiaj* i *remaiere*, *titraj* i *titrare*, *tricotaj* i *tricotare*, *vagabondaj* i *vagabondare* etc.) i cu cele în *-an* /*-en* (vezi *absen* i *absentare*, *absolven* i *absolvire*, *alian* i *aliere*, *degenerescen* i *degenerare*, *impacien* i *impacientare*, *abstinen* i *ab inere*, *persisten* i *persistare* etc.)¹. Tot la seria sinonimelor feminine analizabile sunt de amintit i dublete ca: *poetes* (din fr. *poétesse*) i *poet* (din *poet* i -), *tipes* (din fr. *typesse*) i *tip* (din *tip* i -), *tigres* (din fr. *tigresse*) i *tigroaic* (din *tigru* i *-oaic*), al turi de *tigr* , *tigroaie* etc.

(b) Substantive masculine: anesteziolog (din fr. *anesthésiologiste*), anesteziolog (din fr. *anesthésiste*) i anesteziolog (regres. din *anesteziologie*), bananier (din fr. *bananier*) i banan (regres. din *banan*), betonier (din fr. *bétonnier*) i betonist (din *beton* i *-ist*), bionician (din fr. *bionicien*) i bionist (din *bion[ic]* i *-ist*), camerier (din fr. *camérier*) i camerist (regres. din *camerist*), ecologist (din fr. *écologiste*) i ecolog (regres. din *ecologie*), enciclopedist (din fr. *encyclopédiste*) i encicloped (regres. din *enciclopedist*), etimolog (din fr. *étymologiste*) i etimolog (regres. din *etimologie*), gafeur (din fr. *gaffeur*) i gafist (din *gaf* i *-ist*), geodezian (din fr. *géodésien*) i geodez (regres. din *geodezie*), megaloman (din fr. *mégalomane*) i grandoman (regres. din *grandomanie*), patinor (din fr. *patineur*) i patinator (din *patina* i *-tor*), poetastru (din fr. *poétastre*, it. *poetastro*) i poetard (din *poet* i *-ard*), politehnician (din fr. *polytechnicien*) i politehnist (din *politehn[ic]* i *-ist*), polonez (din fr. *polonais*) i polon (regres. din *Polonia*) etc. De remarcat, aici, caracterul semantic unitar al exemplurilor (majoritatea indic agentul) i caracterul divers al procedeelelor derivate: prin ad ugare de sufixe, prin eliminare de sufixe i, în sfâr it, prin substitu ie de sufixe, reale sau aparente.

(c) Substantive de genuri diferite: brutalitate, s.f. (din fr. *brutalité*) i brutalism, s.n. (din *brutal* i *-ism*), cavalerie, s.f. (din fr. *cavalerie*, it. *cavalleria*) i cavalerism, s.n. (din *cavaler* i *-ism*), colocvialism, s.n. (din engl. *colloquialism*) i colocvialitate, s.f. (din *colocvial* i *-itate*), demonism, s.n. (din fr. *démonisme*) i demonie, s.f. (din *demon* i *-ie*), oratorie, s.f. (din it. *oratoria*, lat. *oratoria*) i oratorism, s.n. (din *oratorie* i *-ism*), excentricitate, s.f. (din fr. *excentricité*) i excentrism, s.n. (din *excentr[ic]* i *-ism*), ezoterism, s.n. (din fr. *ésotérisme*) i ezoteritate, s.f. (rar) (din *ezoter[ic]* i *-itate*), familiaritate, s.f. (din fr. *familiarité*, lat. *familiaritas*) i familiarism, s.n. (din *familiar* i *-ism*), gigantism, s.n. (din fr. *gigantisme*) i gigantitate, s.f. (din *gigant* i *-itate*), linearitate, s.f. (din fr. *linéarité*) i linearism, s.n. (din *linear* i *-ism*), prozaism, s.n. (din fr. *prosaïsme*) i prozaicitate, s.f. (din *prozaic* i *-itate*), radicalism, s.n. (din fr. *radicalisme*, germ. *Radikalismus*) i radicalitate, s.f. (din *radical* i *-itate*), sacralitate, s.f. (din it. *sacralità*) i sacralism (din *sacral* i *-ism*), sedentaritate, s.f. (din

¹ Vezi i Dimitrescu (2005: 274–275).

fr. *sédentarité*) i sedentarism, s.n. (din *sedentar* i *-ism*), senzorialitate, s.f. (din fr. *sensorialité*) i senzorialism (din *senzorial* i *-ism*), tutorie, s.f. (din it. *tutoria*) i tutorat, s.n. (din *tutore* i *-at*). Sufixele *-itate* i *-ism* de in, dup cum se poate vedea, majoritatea absolut la această categorie.

(d) Substantive construite, în limba de origine i în român , de la baze derivative din aceea i familie etimologic i cu ajutorul „aceuia i” sufix: instinctivitate (din fr. *instinctivité*) i instinctualitate (din *instinctual* i *-itate*), onestate (din it. *onestà*) i onestitate (din *onest* i *-itate*), plebeism (din it. *plebeismo*) i plebeianism (din *plebeian* i *-ism*), sectarism (din fr. *sectarisme*) i sectantism (din *sectant* i *-ism*), simplicitate (din fr. *simplicité*, lat. *simplicitas*) i simplitate (din *simplu* i *-itate*), tenebrozitate (din it. *tenebrosità*) i tenebritate (din *tenebre* i *-itate*) etc. Demn de observat este faptul c , în situa iile citate, vorbim de o sinonimie „secundar ”: dac „aceleia i baze” sau unor baze din aceea i familie, ele însele sinonime primare, se adaug acela i sufix, rezultatul este, în mod firesc, crearea unor derivate sinonimice secundare.

(e) Radicale împrumutate i derivate interne: transbord, s.n. (din it. *transbordo*) i transbordare, s.f. (din *transborda* i *-re*), transfer, s.n. (din fr. *transfert*) i transferare, s.f. (din *transfera* i *-re*) etc.

(f) Substantive împrumutate i ob inute prin românizarea etimonului (în mod particular, a componentei sufixale a acestuia): consentiment, s.n. (din fr. *consentiment*) i consim mânt, s.n. (din fr. *consentiment*, cu românizarea sufixului); prezident, s.m. (din fr. *président*) i pre edinte, s.m. (din fr. *président*, cu românizarea sufixului), reziden , s.f. (din lat. *residentia*, fr. *résidence*) i re edin , s.f. (din lat. *residentia*, fr. *résidence*, cu românizarea sufixului), sentiment, s.n. (din fr. *sentiment*, lat. *sentimentum*) i sim mânt, s.n. (din fr. *sentiment*, lat. *sentimentum*, cu românizarea sufixului)¹ etc.

(g) Adjective: avantajos, -oas (din fr. *avantageux*) i avantajant, - (din *avantaja* i *-ant*), boulevardier, - (din fr. *boulevardier*) i boulevardist, - (din *bulevard* i *-ist*), clerical, - (din fr. *clérical*, lat. *clericalis*) i clericist, - (rar) (din *cleric* i *-ist*), combinatoric, - (din germ. *kombinatorisch*) i combinatorial, - (din *combinatoriu* i *-al*), constatatator, -toare (din fr. *constatatoire*) i constatativ, - (din *constata* i *-tiv*), detectivistic, - (din germ. *detektivistisch*) i detectivist, - (din *detectiv* i *-ist*), habitual, - (din fr. *habituel*) i habitual, - (din *habitudine* i *-al*), heliotermic, - (din fr. *héliothermique*) i helieterm, - (regres. din *helietermie*), narodnic, - (din rus. *narodnik*) i narodnicist, - (din *narodnic* i *-ist* i/sau din *narodnic[ism]* i *-ist*), olfactiv, - (din fr. *olfactif*), olfactoriu, -ie (din it. *olfactorio*) i olfactic, - (rar) (din *olfact[iv]* i *-ic*), parodiant, - (din fr. *parodiant*) i parodiator, -toare (din *parodia* i *-tor*), platonc, - (din fr. *platonique*, it. *platonico*) i platonian, - (din *Platon* i *-ian*), plentar, - (din lat. *plenarius*) i plenitudinar, - (din *plenitudine* i *-ar*), proliferativ, - (din fr. *prolifératif*) i proliferant, - (din *prolifera* i *-ant*), recreativ, - (din fr. *récréatif*) i recreator, -toare (din *recrea* i *-tor*), seminaristic, - (din germ. *seminaristisch*, it. *seminaristico*) i seminarial, - (din *seminar* i *-ial*), sezonier, - (din fr. *saisonnier*) i sezonal, - (din *sezon* i *-al*), tetraedric, - (fr. *tétraédrique*) i tetraedral, - (rar) (din *tetraedru* i *-al*), valorizant, - (din fr. *valorisant*) i valorizator, -toare (din *valoriza* i *-tor*) etc.

(h) Verbe: acultura (din fr. *acculturer*) i aculturaliza (din *acultural* i *-iza*), adjectiva (din fr. *adjectiver*) i adjectiviza (din *adjectiv* i *-iza*), amalgama (din fr. *amalgamer*) i amalgamiza (din *amalgam* i *-iza*), compacta (din fr. *compacter*) i compactiza (din *compact* i *-iza*), cosmetica (rar) (din fr. *cosmetiquer*) i cosmetiza (din *cosmet[ic]* i *-iza*), diminutiva (din

¹ Vezi Stanciu-Istrate (2006: 295–308 i 2007: 219–227). Despre diverse alte aspecte ale sinonimiei analizabile, vezi, dintr-o alt perspectiv , i Moroiaru (2009: 85–87).

fr. diminutiver) i diminutiviza (din *diminutiv* i *-iza*), excepta (din fr. *excepter*) i excep iona (din *excep [ie]* i *-iona*), importuna (din fr. *importuner*, lat. *importunare*) i inoportuna (din *inoportun* i *-a*), legitima (din fr. *légitimer*) i legitimizeaza (din *legitim* i *-iza*), legifera (din fr. *légiférer*, it. *legiferare*) i legisla (regres. din *legisla ie*, *legislativ*, *legislator*), obiecta (din fr. *objecter*) i obiec iona (din *obiec ie* i *-ona*), perfec iona (din fr. *perfectionner*) i perfectizeaza (din *perfect* i *-iza*), preciza (din fr. *préciser*) i precizeaza (din *precizie* i *-iona*), presa (din fr. *presser*) i presiona (din *presiune* i *-ona*), rustica (din it. *rusticare*), rusticizeaza (din *rustic* i *-iza*, cf., pu in probabil, engl. *rusticize*) i rustifica (din *rust[ic]* i *-ifica*), surdina (din fr. *sourdiner*) i surdinizeaza (din *surdin* i *-iza*), suspenda (din fr. *suspendre*, lat. *suspendere*) i suspensie (din *suspensie* i *-ona*), suspecta (din fr. *suspecter*) i suspicio (din *suspiciune* i *-ona*), translata (din fr. *translater*) i transla (regres. din *transla ie*, *translator*), valorizeaza (din fr. *valoriser*) i valorifica (din *valoare* i *-ifica*) etc.

III. Crea ii derivative sinonimice exclusiv interne

O prim categorie de sinonime sufixale neologice sunt derivatele formate pe teren românesc, **de la aceea i baz**, prin diverse modalit i derivate. În interiorul acesteia, sunt de relevat, în primul rând, **derivatele progresive** cu sufixe sinonimice: avoca ial, -, adj. (din *avocat* i *-ial*) i avoca ional, -, adj. (din *avocat* i *-ional*); caragialesc, -, adj. (din *Caragiale* i *-esc*) i caragialian, -, adj. (din *Caragiale* i *-ian*); dacism, s.n. (din *dac* i *-ism*) i dacitate, s.f. (din *dac* i *-itate*); declan ant, -, adj. (din *declan a* i *-ant*) i declan ator, -toare, adj. (din *declan a* i *-tor*); directe e, s.f. (rar) (din *direct* i *-e e*), directitate, s.f. (din *direct* i *-itate*) i directitudine, s.f. (din *direct* i *-itudine*); hiperbolizant, -, adj. (din *hiperboliza* i *-ant*) i hiperbolizator, -toare, adj. (din *hiperboliza* i *-tor*); manichiurez, s.f. (din *manichiur* i *-ez*) i manichiurist, s.f. (din *manichiur* i *-ist*); paradoxalism, s.n. (rar) (din *paradoxal* i *-ism*) i paradoxalitate, s.f. (din *paradoxal* i *-itate*); pasionalism, s.n. (rar) (din *pasional* i *-ism*) i pasionalitate, s.f. (din *pasional* i *-itate*); personificant, -, adj. (din *personifica* i *-ant*) i personificator, -toare, adj. (din *personifica* i *-tor*); ruralism, s.n. (din *rural* i *-ism*) i ruralitate, s.f. (din *rural* i *-itate*); semidoctism, s.n. (din *semidoct* i *-ism*) i semidoct ie, s.f. (din *semidoct* i *-ie*); sterpitate, s.f. (din *sterp* i *-itate*) i sterpitudine, s.f. (din *sterp* i *-itudine*); subminant, -, adj. (din *submina* i *-ant*) i subminativ, -, adj. (din *submina* i *-t/iv*); antajist, s.m. (din *antaj* i *-ist*) i antajor, s.m. (din *antaj* i *-or*) etc. În al doilea rând, sunt de semnalat perechile sinonimice alc tuite **dintr-un derivat progresiv i unul regresiv**: balans, s.n. (regres. din *balansa*) i balansare, s.f. (din *balansa* i *-re*), devans, s.n. (regres. din *devansa*) i devansare, s.f. (din *devansa* i *-re*) i cele alc tuite **dintr-un derivat progresiv i unul prin substitu ie de sufixe**: repeten ie, s.f. (din *repetent* i *-ie*) i repeten, s.f. (din *repet[ent]* i *-en*). Sufixele aflate în rela ie de sinonimie sunt: *-ant* i *-tor*, *-esc* i *-ian*, *-e e*, *-itate* i *-itudine*, *-ie* i *-en*, *-ial* i *-ional*, *-ism* i *-itate*, *-ism* i *-ie*, *-ist* i *-(t)or*, *-iv* i *-tor* etc.

A doua categorie de sinonime sufixale neologice sunt derivatele formate pe teren românesc **de la baze diferite**, care apar in, îns, aceleia i familii lexicale în sens larg sau etimologice. Ca i la categoria discutat mai sus, sunt de semnalat: **derivatele progresive** cu sufixe sinonimice: acidulare, s.f. (din *acidula* i *-re*) i acidizare, s.f. (dup fr. *acidisation*); focalizare, s.f. (din *focaliza* i *-re*) i focusare, s.f. (din *focus* i *-are* sau din *focusa* i *-re*, dup germ. *fokussieren*); infrac ionalitate, s.f. (din *infrac ional* i *-itate*) i infrac ionism, s.n. (din *infrac iune* i *-ism*); laminator, s.m. (din *lamina* i *-tor*) i laminorist, s.m. (din *laminor* i *-ist*), nomenclatoric, -, adj. (din *nomenclator* i *-ic*) i nomenclaturistic, -, adj. (din *nomenclatur* i *-istic*); **derivatele regresive**: albanist, s.m. (regres. din *albanistic*) i albanolog, s.m. (regres. din *albanologie*); **derivatele prin substitu ie**: protocronism, s.n. (din *proto-* i *[sin]cronism*) i protocronie, s.f. (din *protocron[ism]* i *-ie*) i, în sfâr it, **cele de tip mixt**

(progresiv i prin substitu ie): huliganic, - , adj. (din *huligan* i *-ic*) i huliganist, - , adj. (din *huligan[ism]* i *-ist*). Tot aici intr i substantivele abstracte formate cu ajutorul sufixului *-re* de la verbe împrumutate care fac parte din aceea i familie etimologic (vezi *adjectivare* i *adjectivizare*, *diminutivare* i *diminutivizare*, *legiferare* i *legislare*, *rusticizare* i *rustificare*, *substantivare* i *substantivizare*, *salariere* i *salarizare*, *translare* i *translatare*, *valorificare* i *valorizare* etc.), al turi de perechile sinonimice formate dintr-un component derivat cu *-re* i unul provenit din supinul verbului de conjugat (vezi *afi are* i *afi at*, *aranjare* i *aranjat*, *asfaltat* i *asfaltare*, *autenticat* i *autenticare*, *bandajat* i *bandajare*, *blocat* i *blocare*, *condus* i *conducere*, *demolare* i *demolat*, *ghidat* i *ghidare*, *reparat* i *reparare*, *preparat* i *preparare*, *vagabondare* i *vagabondat* etc.). Ca regul general , se poate spune c derivatele în *-re* de la baze verbale sinonimice, indiferent dac acestea din urm sunt diferite ca etimon sau fac parte din aceea i familie în sens larg, formeaz sinonime interne analizabile. Acest „regul ” poate fi completat , e adev rat, nu cu valoare de generalitate, atunci când unor baze sinonimice se adaug acela i sufix sau sufixe diferite, la rândul lor sinonimice: *abordabil* i *accesibil*, *adaptabil* i *acomodabil*, *explicabil* i *motivabil*, *modificabil* i *transformabil* etc.

IV. Concluzii

În urma trecerii în revist a situa iilor de mai sus, care nu acoper , desigur, întreaga diversitate a sinonimiei analizabile, putem spune c , cel pu în la nivelul neologismelor, este evident amprenta structural a împrumuturilor latino-romanice asupra limbii române aflat la începutul unui proces complex de modernizare. În al doilea rând, deschiderea unei perspective de cercetare în acest sens ar putea s contrabalanseze criteriul, de multe ori i pe bun dreptate invocat, al arbitrariului lingvistic. De asemenea, este interesant de urm rit procesul analogic prin care vorbitorii deriv cuvinte sinonimice, de multe ori redundante, plecând de la o unic baz sau de la baze înrudite etimologic i, mai ales, de urm rit în ce m sur noile crea ii „sinonimice” aduc informa ii semantice suplimentare. În acest sens, atrac ia sinonimic reprezint , al turi de atrac ia antonimic i de cea paronimic , un larg i fructuos câmp de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

- Bejan, Doina Marta, Virginia Lucatelli, Oana Cenac (coord.), 2009, *Lexic comun/Lexic specializat*. Gala i, Editura Europlus.
- DEX = *Dic ionarul explicativ al limbii române*, coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Edi ia a II-a, Bucure ti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Dimitrescu, Florica, 2005, „Aspecte ale sinonimiei în limbajul biomedical”, în Pan Dindelegan (coord.) 2005: 271–281.
- DLR = *Dic ionarul limbii române*, serie nou , redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur i acad. Ion Coteanu. Bucure ti, Editura Academiei Române, 1965-2000; redactori responsabili: acad. Marius Sala i acad. Gheorghe Mih il . Bucure ti, Editura Academiei Române, 2000–2009.
- MDA = *Micul dic ionar academic*, redactori responsabili: acad. Marius Sala i Ion D n il , vol. I – IV, Bucure ti, Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dic ionar de neologisme*, Bucure ti, Editura Saeculum, 2000.
- SMFC = *Studii i materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba român* . Vol. I, II, 1959–1960 (Redactori responsabili: Al. Graur i Jacques Byck); vol. III, 1962 (Redactor responsabil Al. Graur); vol. IV–V, 1967–1969 (Redactori responsabili: Al. Graur i Mioara Avram); vol. VI, 1972 (Redactor responsabil Mioara Avram), Bucure ti, Editura Academiei.
- Moroianu, Cristian, 2009, „Etapele evolu iei vocabularului literar românesc în epoca modern ”, în Zafiu, Croitor, Mihail (eds.) 2009: 175–184.

- Moroianu, Cristian, „Valorificarea lexicologică și lexicografică a relațiilor semantice”, în Bejan, Lucatelli, Cenac (coord.), 2009: 84–92.
- Pan Dindelegan, Gabriela (coord.), 2005, *Limba română. Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (eds.), 2008, *Lucrările primului Simpozion internațional de lingvistică*, București, Editura Universității din București.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Stanciu-Istrate, Maria, „Românizarea afixelor derivate și calcul lingvistic”, în Saramandu, Nevaci, Radu (eds.) 2008: 219-227.
- Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds.), 2009, *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Gușu Romalo*, București, Editura Universității din București.

La motivation interne des relations sémantiques. La synonymie analysable

L’auteur prend en considération la relation entre la structure formelle des mots et leur sémantique, mettant en évidence la synonymie analysable, dans ces diverses formes de manifestation. Après avoir passé en revue la typologie de la synonymie analysable, l’auteur présente, utilisant de nombreux exemples, et suivant des critères étymologiques et morphologiques, la synonymie suffixale néologique, un phénomène très fréquent dans la langue actuelle. Il y a trois catégories de synonymes suffixales néologiques : (a) des emprunts analysables ou semi-analysables; (b) des emprunts (semi-)analysables et des mots dérivés en roumain ou mixtes; (c) des mots dérivés avec des suffixes. La conclusion générale en est que la perspective morpho-sémantique dans l’étude de la synonymie peut être, pour le roumain aussi, un domaine de recherche ample et intéressant.